

Naga Beliefs in Isan: Buddhist and Brahmanical

Chittima Phutthanathanapa¹, Wanichcha Narongchai² and Rukchanok Chumnanmak³

^{1,2,3} Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand

^{1,2} Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)

² Corresponding Author

³ E-mail: Chanoknan_r@hotmail.com

Abstract

This article aims to explain similarities and differences between Buddhist and Brahminical beliefs about the Naga in the social context of Isan. Using the concept of faith to help in analyzing the phenomenon that is related to Buddhism and Brahmanism, the author analyzed relevant articles and theses and conducted research on rituals of worshipping serpents by Isan people living near the Mekong River in Mukdahan. Isan society has stories of the Naga bound to the life of the Isan people in ritual, agriculture, art and architecture. This is due to the influence of ancient beliefs and religions. They all blend together to become the identity of the Isan people. In the Naga belief about the serpent in Buddhism, there is a belief that the serpent exists and is a believer in Buddhism. The serpent belief in the traditions of various merit-making rituals, such as the ordination ceremony, Buddhist Lent, rocket festival, Lai Reua Fai, etc. The Brahministic belief is that the serpent, Naga is the throne of Vishnu. The name is Phaya Ananakarat, the origin of the legendary Narayan. Although Buddhist and Brahmanical myths and beliefs differ from each other, Brahmins appear as ritual performers in many Buddhist practices and rituals and prayers often combine Buddhism and Brahmanism.

Keywords: Naga, Buddhism, Brahmanism, Naga beliefs

พุทธกับพราหมณ์ : ความเชื่อพญานาคในบริบทสังคมอีสาน¹

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งอธิบายถึงความเหมือนและความแตกต่างของความเชื่อเรื่องพญานาคระหว่างความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์ ภายใต้บริบทสังคมอีสาน โดยใช้แนวคิดความเชื่อมาช่วยในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ รวบรวมข้อมูลจากการสังเคราะห์เอกสาร และศึกษาวิเคราะห์ผ่านลักษณะพิธีกรรมการนับถือบูชาพญานาคของชาวอีสานที่อาศัยบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง จังหวัดมุกดาหาร ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) ผลการศึกษาพบว่า สังคมอีสานที่มีเรื่องราวของพญานาคผูกพันกับการดำรงชีวิตของชาวอีสาน ทั้งในด้านพิธีกรรมทางเกษตร ศิลปะ และสถาปัตยกรรม สืบเนื่องมาจากอิทธิพลด้านความเชื่อโบราณและศาสนา ล้วนผสมผสานกันจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวอีสาน ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคในศาสนาพุทธมีความเชื่อพญานาคมีอยู่จริงและเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ปรากฏความเชื่อพญานาคในประเพณีงานบุญต่างๆ เช่น ประเพณีบวชนาค ประเพณีออกพรรษา ประเพณีบุญบังไฟ ประเพณีไหลเรือไฟ เป็นต้น สำหรับศาสนาพราหมณ์ได้มีความเชื่อเรื่องพญานาคว่า พญานาคเป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ ซึ่งมีชื่อว่าพญาอนันต-นาคราช เป็นต้นกำเนิดของตำนานนารายณ์บรรทมสินธุ์ แม้ว่าพุทธและพราหมณ์จะมีตำนานความเชื่อที่มีความเป็นมาแตกต่างกัน แต่ในลักษณะการบูชาหรือพิธีบวงสรวงพญานาคของพุทธและพราหมณ์ มีเชื่อมโยงความเชื่อคล้ายคลึงกัน โดยในพิธีกรรมต่างๆ มักปรากฏ พระ ฤๅษี พราหมณ์ เป็นผู้ดำเนินพิธี และชั้นตอนพิธี และบทสวด มักผสมผสานทั้งพุทธและพราหมณ์เข้าไว้ด้วยกัน

คำสำคัญ: พญานาค ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อพญานาค

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การสร้างสัญลักษณ์พญานาคในบริบทสังคมอีสาน” หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

ความเชื่อของชาวไทยเกี่ยวกับพญานาค โดยส่วนใหญ่จะเชื่อว่า พญานาคเป็นสัตว์กึ่งเทพ มีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดานุภาพ สามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชายและหญิงได้ ทั้งยังมีความเชื่อว่าพญานาคนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งสายน้ำ เป็นผู้พิทักษ์รักษาและเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ในด้านการสร้างความสามัคคีปรองดอง สงบสันติ สุขในสังคม นอกจากนี้พญานาคมีอิทธิพลในด้านต่างๆ (จิตรกร เอ็มพันธ์, 2545) คือ ด้านศิลปกรรม อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคกับงานศิลปกรรมจะมีปรากฏโดยทั่วไป โดยมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความมีพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ เมื่อพบเห็นแล้วทำให้จิตใจสงบร่มเย็น ด้วยเหตุดังกล่าว ได้เกิดการถ่ายทอดจากความเชื่อเข้าสู่งานศิลปกรรมไทยในแขนงต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม พญานาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ มีคตินิยมที่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ทำให้ผู้พบเห็นได้รู้สึกสงบร่มเย็นทำให้เกิดความสุข (วิษณุ ยะโสภณา, 2560) นอกจากนี้ยังมีการตีความทางพระพุทธศาสนาว่า รูปปั้นพญานาคที่บันไดพระอุโบสถ เหมือนทำหน้าที่เป็นพาหนะข้ามทะเลแห่งวิญญูสงสาร และเทินพระวิหารเปรียบเสมือนเรือสำเภาทองที่จะนำมนุษย์ข้ามพ้นวิญญูสงสารไปได้ (วิเชียร นามการ, 2554)

ปัจจุบันประเพณีงานบุญต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา ได้เอาสัญลักษณ์ที่เป็นรูปสัตว์หรือรูปตัวแทนเทพต่างๆ มาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ สืบเนื่องมาจากศรัทธาความเชื่ออันมีมาแต่เดิม เช่น ประเพณีบวชนาค สืบเนื่องครั้งพุทธกาล พญานาคตนหนึ่งเกิดศรัทธาต้องการบวชในพระพุทธศาสนาจึงได้แปลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวชเป็นพระภิกษุ แต่บวชเพียงหนึ่งวันร่างก็กลับกลายเป็นพญานาคดังเดิม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงให้ละเพศพระภิกษุ และมีพุทธบัญญัติห้ามสัตว์เดรัจฉานบวช ด้วยแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา พญานาคได้ทูลขอคำวาทสำหรับผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลให้เกิดประเพณีเรียกผู้ที่อุปสมบทในพระพุทธศาสนาว่า “นาค” สืบแต่นั้นมา (วิเชียร นามการ, 2554) นอกจากนี้ยังมีความเชื่อพญานาคที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ได้มีความเชื่อเรื่องพญานาคว่า พญานาคเป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ ซึ่งมีชื่อว่าพญานาคันตนาคราช เป็นต้นกำเนิดของตำนานนารายณ์บรรทมสินธุ์ (วิสุทธิ์ ภิญญวณิชกะ, 2551) แม้ว่าพุทธและพราหมณ์จะมีตำนานความเชื่อที่มีความเป็นมาแตกต่างกัน แต่ในลักษณะการบูชาหรือพิธีบวงสรวงพญานาคของพุทธและพราหมณ์ มีเชื่อมโยงความเชื่อคล้ายคลึงกัน

สำหรับจังหวัดมุกดาหาร เป็นจังหวัดชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับแม่น้ำโขง ซึ่งผู้คนที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเชื่อและนับถือศรัทธาพญานาค เห็นได้จากพญานาคได้ปรากฏในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ โดยพบได้จากงานสถาปัตยกรรมวัดวาอารามในพระพุทธศาสนา แหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่สำคัญในจังหวัด เป็นสถานที่ที่มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพญานาค โดยแต่ละสถานที่จะเริ่มต้นจากการนำเสนอเรื่องราวที่น่าสนใจผ่านการจัดวางสถานที่ บรรยากาศ ภาพ ที่จำลองผูกโยงเรื่องราวต่างๆ และยังมีการเชื่อมโยงความเชื่อพญานาคระหว่างพุทธและพราหมณ์ บทความนี้จึงมุ่งอธิบายถึงความเหมือนและความแตกต่างของความเชื่อเรื่องพญานาคระหว่างความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์ที่ปรากฏในจังหวัดมุกดาหาร

แนวคิดความเชื่อ (Beliefs)

แนวคิดความเชื่อ (Beliefs) หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตาม ว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้ และเมื่อมนุษย์เกิดความเชื่อแล้วมักแสดงออกมาให้

ปรากฏทางกายและวาจา กล่าวคือ การยอมรับคุณค่าในสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นที่พึงทางจิตใจ และเป็นพลังนำไปสู่การปฏิบัติต่อสิ่งที่ตัวเองเชื่อด้วยพิธีกรรมนั้นๆ (พระครูปริยัติสารการ, 2551)

1. การเกิดความเชื่อ อธิบายสาเหตุของการเกิดความเชื่อทางศาสนาและลัทธิว่าแบ่งออกเป็น 3 ประการ (เกวลิน ภูมิภาค, 2543) คือ

1.1 เกิดจากความกลัวต่อธรรมชาติ มนุษย์บางกลุ่มคิดว่าธรรมชาติมีอารมณ์ที่แปรปรวนเหมือนอารมณ์มนุษย์ที่บางครั้งดีบางครั้งร้าย บางกลุ่มคิดว่าธรรมชาติมีความรู้สึกนึกคิดหรือวิญญาณคล้ายมนุษย์ ทำให้มนุษย์คิดหาทางเอาอกเอาใจธรรมชาติ โดยหวังว่าหากธรรมชาติพอใจจะไม่ทำร้ายพวกตน หรืออำนวยความสะดวกต่อพวกตน เช่น ลัทธินับถือผีสางเทวดา การบวชป่า

1.2 เกิดจากความปรารถนาเข้าถึงสัจธรรมของธรรมชาติ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์

1.3 เกิดจากลัทธิทางการเมือง เช่น ความเชื่อของลัทธิคอมมิวนิสต์

2. ประเภทของความเชื่อ ความเชื่อมีหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามจุดประสงค์การนำไปใช้ และหลักเกณฑ์ของการจำแนก ทั้งนี้พอจะประมวลได้ดังนี้ (เสถียร พันธังสี, 2554)

2.1. ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ เกิดจากความไม่รู้ของมนุษย์ที่พยายามหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ได้พบเห็น

2.2 ความเชื่อในอำนาจลึกลับ ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา และเรื่องวิญญาณในเวลาต่อมา

2.3 มายา เชื่อในอำนาจลึกลับที่มองไม่เห็นด้วยตา แต่มาายเป็นสิ่งที่ปรากฏแก่สายตาได้ด้วยวิธีการร้ายเวทย์มนตร์คาถา เป็นพื้นฐานของความเชื่อแบบไสยศาสตร์

2.4 ความเชื่อในข้อห้าม เป็นความเชื่อที่มนุษย์ยึดถือตาม ๆ กันมาเป็นเวลานาน เช่น ขะลำ (ข้อห้าม) ต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของคนภาคอีสาน

2.5 ความเชื่อในพิธีชำระตนให้บริสุทธิ์ เชื่อว่าเมื่อผู้ใดละเมิดข้อห้ามต้องทำพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้ตนกลับมาบริสุทธิ์โดยเฉพาะการชำระจิตใจ

2.6 เชื่อในความมีชีวิต (วิญญาณ) ของทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์สิ่งของ ต้นไม้ เชื่อว่าในธรรมชาติย่อมมีชีวิต ซึ่งอาจให้ความช่วยเหลือหรือทำอันตรายแก่มนุษย์ได้

2.7 ความเชื่อในเรื่องสัตว์พิเศษ มีการนับถือและบูชาสัตว์ที่มี ลักษณะพิเศษ เช่น การนับถือโคของชาวจีน

2.8 ความเชื่อเรื่องธาตุ เชื่อว่ามีธาตุประจำโลก คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ เป็นสิ่งที่ช่วยให้สิ่งมีชีวิตอยู่รอดได้ ถ้าธาตุเหล่านี้วิปริตแปรปรวนไป จะทำให้ร่างกายเจ็บป่วย และถึงความตายเมื่อธาตุเสื่อมจากร่างไป

2.9 การบูชาบรรพบุรุษ เป็นความเชื่อที่เกิดจากความรักความห่วงใยในความสัมพันธ์ระหว่างญาติมิตร โดยการเคารพบูชาเพื่อเป็นการระลึกถึงผู้ที่จากไป

2.10 ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เกิดจากการนำวัตถุมาเป็น เครื่องหมาย หรือเป็นตัวแทนสิ่งที่ตนเคารพต่าง ๆ

2.11 ความเชื่อเรื่องพิภพใต้ดิน เป็นความเชื่อที่ว่า ใต้พื้นดินเป็นดินแดนอีกดินแดนหนึ่ง หรือเป็นเมืองนรก

บทความนี้เป็นการศึกษาความเหมือนและความแตกต่างของความเชื่อเรื่องพญานาคระหว่างความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์ที่ปรากฏในจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งความเชื่อถือว่าเป็นความคิดที่อยู่ภายในตัวบุคคล เพื่อให้เข้าใจถึงความเชื่อของบุคคลผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิดความเชื่อมาประยุกต์ใช้เพื่อพิจารณาความเชื่อเรื่องพญานาคที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและเพื่อให้เข้าใจถึงที่มาของความเชื่อและพัฒนาการความเชื่อพญานาค

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากการทบทวนเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ดูแล พระ และนักท่องเที่ยว จำนวน 12 คน โดยมีพื้นที่การวิจัย คือ วัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ และศาลพญานาค ณ สะพานมิตรภาพไทย – ลาว แห่งที่ 2 จังหวัดมุกดาหาร เนื่องจากมีพื้นฐานความเชื่อและพิธีกรรมที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงกำหนดให้เป็นตัวแทนความเชื่อพญานาคของพุทธและพราหมณ์ในการศึกษารั้งนี้ และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis)

ผลการศึกษา

1. ความเชื่อพญานาคในจังหวัดมุกดาหาร

จังหวัดมุกดาหาร เป็นจังหวัดชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับแม่น้ำโขง (สำนักงานจังหวัดมุกดาหาร, 2561) ซึ่งผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเชื่อและนับถือศรัทธาพญานาค เห็นได้จากพญานาคได้ปรากฏในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ โดยพบได้จากงานสถาปัตยกรรมวัดวาอารามในพระพุทธศาสนา แหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่สำคัญในจังหวัด ได้แก่ 1) ศาลพญานาคขึ้น ณ สะพานมิตรภาพไทย – ลาว แห่งที่ 2 อำเภอเมือง 2) องค์พญาศรีมุกดามหาหมุนีลพาลนาคราช ณ วัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ อำเภอเมือง 3) พญาศรีภุชงค์มุกดานาคราช อำเภอหว้านใหญ่ 4) องค์ปู่ศรีสัตตนาคราช วัดदानพระอินทร์ อำเภอนิคมน้ำอภัย 5) องค์ปู่ องค์ยานาคราช ลานนาคีนาคา วัดป่าภูฮัง อำเภอนิคมน้ำอภัย 6) องค์ปู่เพชรภัทรนาคราช อำเภอนิคมน้ำอภัย 7) องค์ปู่ นาคาธิบดี วัดเวินไชย อำเภอดอนตาล ฯลฯ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษา วัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ เนื่องจากได้มีประวัติความเป็นมาและความเชื่อว่ามีพญานาคตนหนึ่งเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนาแต่ไม่สามารถบวชได้ จึงได้มีสร้างพญานาคราชขึ้นมาเพื่อถวายการอภิบาลรักษาพระใหญ่ จึงให้เป็นตัวแทนความเชื่อพญานาคทางพุทธ และศาลพญานาค สะพานมิตรภาพไทย – ลาว แห่งที่ 2 เนื่องจากได้มีการบูชาพระวิษณุและเทพต่างๆ ร่วมกับการบูชาพญานาค จึงให้เป็นตัวแทนความเชื่อพญานาคทางพราหมณ์

2. ความเชื่อเรื่องพญานาคระหว่างความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์

2.1 องค์พญาศรีมุกดามหาหมุนีลพาลนาคราช เป็นรูปปั้นพญานาคขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งลักษณะของพญานาคนั้นมีสีเขียวอมฟ้า สะท้อนแสง ขดตัวไปมาและชูลำคอสูงส่ง่าหันไปทางแม่น้ำโขงเบื้องล่าง โดยมีเรื่องราวที่มาของการก่อตั้ง คือ การนิมิตถึงพญานาคของเจ้าอาวาส ในบริเวณรูปปั้นพญานาคมีพื้นที่สำหรับบูชาดอกไม้ธูปเทียนและผ้าแดง เพื่อให้ประชาชนประชาชนที่ศรัทธาได้กราบไหว้ขอพรและเพื่อความเป็นสิริมงคล การดำริสร้างพญานาควัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ มีตำนานเล่าขานว่ามีถ้ำแห่งหนึ่ง ชื่อว่า คามะเขือเถื่อน มีลักษณะเป็นปากถ้ำเล็กๆ พอให้สามารถลอด

ลงไปได้ เมื่อเดินเข้าไปภายในถ้ำ ก็จะขยายกว้างขึ้นและมีเสียงน้ำไหล แต่ไม่เคยปรากฏว่ามีใครสามารถเดินไปจนสุดถ้ำได้ จึงสันนิษฐานว่าถ้ำนี้จะทะลุถึงแม่น้ำโขง เพราะชาวบ้านพบเห็นเรือโบราณมาเกยตื้นในถ้ำ และจากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในพื้นที่ที่เล่าว่า คนที่เข้าไปในถ้ำจะพบสิ่งของมีค่า เช่น พระพุทธรูปทองคำ หน่อไม้ทองคำ แก้วแหวนเงินทอง เมื่อมีคนพบเจอก็นำของมีค่ากลับบ้าน แต่เมื่อถึงบ้านก็พบว่าสิ่งของมีค่าที่นำมาเป็นเพียงก้อนหิน จนมาถึงสมัยพระราชมหุกดาหารคณี (ยอดยสชาติ) ขึ้นมาปฏิสังขรณ์พัฒนาวัด ได้พาญาติโยมทำฝายกั้นน้ำจากถ้ำเพื่อนำน้ำมาใช้ในวัด ขณะที่ขุดดินถมคัตกั้นฝาย ได้มีงูสีดำขนาดใหญ่ ยาวประมาณ 30 เมตร เลื้อยมาบริเวณใกล้ๆ บริเวณที่ชาวบ้านกำลังทำฝายกั้นน้ำอยู่ เมื่อผิวของงูถูกแสงแดดก็มีสีดำระยิบระยับงามแปลกตาชูดูชาวบ้านทำงาน สร้างความตกตะลึงให้แก่ชาวบ้าน จากนั้นก็เลื้อยมาดื่มน้ำที่บ่อน้ำทิพย์ แล้วจึงเลื้อยกลับเข้าไปในถ้ำ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาชาวบ้านก็ไม่กล้าเข้าไปในถ้ำอีกเลย หลวงตายอดได้เล่าให้ฟังว่า พญานาคในถ้ำนี้ได้เลื้อยใส่ศรัทธาในปฏิทาหลวงตา จึงได้ขอวบข แต่หลวงตาไม่สามารถวบขให้ได้เพราะพญานาคเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่หลวงตาก็ก็นำคัมภีร์ของพญานาคได้ จึงได้มอบบาตรและจีวร เพียงสามเณรให้ และตั้งชื่อให้ว่า สามเณรเงาะ พอได้บวชเณรแล้วได้สนทนารธรรมกับหลวงตายุ่งพอสมควร เพื่อให้ได้เป็นแนวทางปฏิบัติแล้วจึงลาหลวงตาลงไปจำศีลในถ้ำ ต่อมาต้นหว้าต้นใหญ่ที่อยู่ปากถ้ำก็โค่นลงมาปิดปากถ้ำทำให้ไม่สามารถมีใครเข้าไปได้อีก จึงเชื่อกันว่า อาจเป็นเพราะพญานาคได้บวชแล้วอยากบำเพ็ญสมณธรรมอย่างสงบไม่อยากจะใครรบกวนจึงบันดาลให้ปิดปากถ้ำ จนต่อมามีการสร้างพระพุทธรูปเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาส เฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา (พระเจ้าใหญ่แก้วมุกดาหารไตรรัตน์) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันจึงดำริให้สร้างพญานาคราชขึ้นมาเพื่อถวายการอภิบาลรักษาพระใหญ่ และเพื่อเป็นที่เคารพ สักการะ ของประชาชน ขนาดความยาว 122 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางลำตัว 0.50 เมตร สูง 20 เมตร และตั้งชื่อว่า พญาศรีมุกตามหามุนีนีลปาลนาคราช หมายความว่า พญานิลปาลนาคราชผู้ถวายการอภิบาลพระมหามุนีพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่าศรีมุกดาหาร สร้างเสร็จในวันเสาร์ที่ 28 เมษายน 2560 มีคาบุดังนี้

“กาเยนะ วาจะยะ วั เจตสา วา / สิริมุตตามหามุนีนีลปาลนาครัง / อิทธิเดชะพะลัง
อะหัง วันทามิ สัพพะโส / สิทธิกิจจัง สิทธิกัมมัง สิทธิลาโภ ชะโย นิจจัง สะทา โสตถิ ภาวันตุ เมฯ”

ข้าพเจ้าขอไหว้บูชา องค์พญานิลปาลนาคราชผู้ถวายการอภิบาลพระมหามุนีพุทธรูปเจ้าพระนามว่าแก้วมุกดาหารไตรรัตน์ ผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเดช มีอำนาจ มีพลังกำลัง ด้วยกาย วาจา ใจ ขอความสำเร็จแห่งหน้าที่การงาน ลากสักการะ ความชำนาญทั้งมวล จงสำเร็จแก่ข้าพเจ้า ในกาลทุกเมื่อเทอญฯ

ประชาชนสามารถบูชาดอกไม้ รูป เทียน และผ้าแดง เพื่อนำมาสักการะองค์พญาศรีมุกตามหามุนีนีลปาลนาคราช และขอพรหรืออบนบานให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน โชคลาภ ฯลฯ เมื่อสมหวังแล้ว จะมีการแก้บนโดยนำเครื่องบวงสรวง พานบายศรี ผลไม้หลากชนิด ฯลฯ มาถวายองค์พญาศรีมุกตามหามุนีนีลปาลนาคราช

2.2 ศาลพญานาค ณ สะพานมิตรภาพไทยลาวแห่งที่ 2 อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร โดยที่มาของศาลแห่งนี้ คือ ในระหว่างที่ทำการก่อสร้างสะพานมิตรภาพไทย – ลาว แห่งที่ 2 นี้ ได้เกิดอุบัติเหตุจากเครื่องเครนที่ทำให้เจ้าหน้าที่ คนงาน เสียชีวิต 9 คน บาดเจ็บ 10 คน และหายสาบสูญ 1 คน ด้วยเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้หยุดการก่อสร้างชั่วคราว และชาวบ้านบางส่วนที่อาศัยในบริเวณนั้น ได้ไปพบร่างทรง ร่างทรงจึงได้แนะนำให้สร้าง

ศาลพญานาคบริเวณสะพาน เพื่ออัญเชิญพญานาคขึ้นมา จึงทำให้การสร้างสะพานนั้นเสร็จสมบูรณ์ (สุภัทธา เผือกกันสี, 2560) ชาวบ้านจึงเชื่อว่า แม่น้ำโขงบริเวณที่สร้างสะพานเป็นถ้ำที่อยู่ของพญานาค และเกิดน้ำวนบริเวณเสาต้นที่ 2 ของสะพาน เชื่อกันว่าเป็นจุดที่พญานาคขึ้นมาปรากฏ จึงได้สร้างศาลพญานาคเพื่อให้ผู้คนได้มาขอพรพญานาค ณ ศาลพญานาค ทั้งในเรื่องโชคลาภและการทำงาน และความเป็นสิริมงคล โดยเริ่มแรกของการก่อตั้ง ได้สร้างรูปปั้นพญานาคเป็นตัวแทนของพญานาคอนันตนาคราช และ พญาศรีสุทโธ เนื่องจากเชื่อว่าเป็นผู้ดูแล ปกป้องรักษาดินแดนแถบแม่น้ำโขง นอกจากนั้นในบริเวณเดียวกัน ยังพบการนำรูปปั้นพระวิษณุหรือเรียกอีกนามว่าพระนารายณ์ที่ประทับอยู่บนพญานาคอนันตนาคราชมาให้ผู้คนกราบไหว้บูชา ในบริเวณศาลพญานาคได้มีการให้บูชาดอกไม้ ธูป เทียน เพื่อให้ประชาชนได้นำไปสักการะพญานาคหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ภายในศาล อีกทั้งมีวัดอุดมคงคาสีขี้ผึ้งที่ศรีทธาเช่ากลับไปบูชา (อินทிரาลัย คำปิ่น, 2561) และศาลพญานาคยังได้จัดพิธีบวงสรวงเป็นประจำทุกปี ในพิธีจะมีการสวดเจริญพระพุทธรูปมนต์เย็น และพิธีเปิดแม่บายนศรี โดยชาวบ้านจะนำเครื่องบรรณาการและเครื่องบูชาต่างๆ ผลไม้ 9 ชนิด และพานบายศรีที่เป็นรูปพญานาคมาประกอบพิธีตามขั้นตอนของการบูชาและบวงสรวงพญานาค โดยมีผู้ประกอบพิธีทั้งไทย พุทธ พราหมณ์-ฮินดู ละในพิธีเช้าของวันถัดมา จะมีพิธีร่วมทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารพระภิกษุ ณ บริเวณที่ทำพิธี จากนั้นแขกในพิธีและผู้ร่วมงานจะร่วมกันลอยดอกบัวเป็นพุทธบูชาลงสู่แม่น้ำ เพื่อสักการะแก่องค์พญานาคและพระแม่คงคา เป็นอันเสร็จสิ้นพิธีบวงสรวงองค์พญานาค

3. ความเหมือนและความแตกต่างของความเชื่อเรื่องพญานาคระหว่างความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์

3.1 ความเชื่อแบบพุทธ เมื่อครั้งอดีต ภายหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับบำเพ็ญเพียร ณ ริมฝั่งทางตะวันออกของของพระมหาโพธิพฤกษ์เป็นเวลา 7 วัน ในช่วงเวลานั้นได้มีฝนตกลงมาไม่ขาดสาย พญามุจลินทร์นาคราชจึงได้ออกจากใต้พิภพมาทำขนดล้อมรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า 7 ชั้น แล้วแผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเบื้องบน เนื่องจากไม่ประสงค์จะให้ฝน ลมหนาวและสัตว์ร้ายต้องพระวรกาย เมื่อฝนหยุด พญามุจลินทร์นาคราชจึงคลายขนดออกและปลงร่างเป็นชายหนุ่ม ยืนพนมมือน้อมสักการพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปปางนาคปรก (อุดม เขยกิจวงศ์, 2546) สำหรับพระพุทธรูปศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน ในประเพณีงานบุญต่างๆ ก็จะมีการนำเอาสัญลักษณ์จะเป็นรูปพญานาคมาเกี่ยวข้องเสมอ สืบเนื่องมาจากศรัทธาความเชื่ออันมีมาแต่เดิม อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคปรากฏในหลายประเพณี เช่น ประเพณีบวชนาค สืบเนื่องครั้งพุทธกาล พญานาคตนหนึ่งเกิดศรัทธาอยากบวชในพระพุทธศาสนาจึงได้แปลงกายเป็นมนุษย์มาขอบวชเป็นพระภิกษุวันหนึ่ง ได้เข้านอนตอนกลางคืนขาดสติร่างจึงกลับกลายเป็นพญานาคดั้งเดิม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงให้ละเพศพระภิกษุและมีพุทธบัญญัติห้ามสัตว์เดรัจฉานบวช ด้วยแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา พญานาคได้ทูลขอคำว่านาค สำหรับผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลให้เกิดประเพณีเรียกผู้ที่จะอุปสมบทในพระพุทธศาสนาว่านาค สืบแต่นั้นมา (วิเชียรนามการ, 2554)

การกำเนิดของพญานาคมีหลายลักษณะ ตามที่ปรากฏในแนวทางของพระพุทธศาสนา มี 4 ลักษณะคือ

1. แบบโอปปาติกะ เกิดแล้วโตทันที
2. แบบสังเสทชะ เกิดจากเหงื่อไคล สิ่งหมักหมม
3. แบบชลาพุชะ เกิดจากครรภ์
4. แบบอันณฑชะ เกิดจากฟองไข่

พญานาคชั้นสูงเกิดแบบโอปปาติกะ เป็นชนชั้นปกครอง ที่อยู่ของพญานาคมีตั้งแต่ในแม่น้ำ หนอง คลอง บึงต่างๆ ในอากาศ จนไปถึงสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา พวกพญานาคอยู่ในการปกครองของท้าววิรูปักษ์ ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศตะวันตก เหตุที่มากเกิดเป็นพญานาคเพราะทำบุญเจือด้วยราคะ ทรศกุลของนาคแบ่ง ออกเป็น 4 ทรศกุลใหญ่ คือ

- ทรศกุลวิรูปักษ์ พญานาคทรศกุลสีทอง
- ทรศกุลเอราปถ พญานาคทรศกุลสีเขียว
- ทรศกุลฉัพพยาปุตตะ พญานาคทรศกุลสีรุ้ง
- ทรศกุลกัณหาโคตรมระ พญานาคทรศกุลสีดำ

ในความเชื่อพญานาคของพระพุทธศาสนามีพิธีบูชาพญานาคไปพร้อมกับประเพณีต่างๆ เช่นประเพณีออกพรรษา ซึ่งคือวันสิ้นสุดระยะเวลาการจำพรรษา หรือออกจากกรอยู่ประจำที่ในฤดูฝนซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "วันมหาปวารณา" คำว่า "ปวารณา" แปลว่า "อนุญาต" หรือ "ยอมให้" คือ เป็นวันที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์ด้วยกันกล่าวตักเตือนกันได้ ในข้อที่ผิดพลั้งล่วงเกินระหว่างที่จำพรรษาอยู่ด้วยกัน ในวันออกพรรษานี้กิจที่ชาวบ้านมักจะกระทำก็คือ การบำเพ็ญกุศล เช่น ทำบุญตักบาตร จัดดอกไม้ ธูป เทียน ไปบูชาพระที่วัด และฟังพระธรรมเทศนา ของที่ชาวพุทธนิยมนำไปใส่บาตรในวันนี้ก็คือ ข้าวต้ม มัดได้ และข้าวต้มลูกโยน และการร่วมกุศลกรรมกร "ตักบาตรเทโว" คำว่า "เทโว" ย่อมาจาก"เทโวโรหน" แปลว่าการเสด็จจากเทวโลกการตักบาตรเทโว จึงเป็นการระลึกถึงวันที่ พระพุทธองค์เสด็จกลับจากการโปรด พระพุทธมารดาในเทวโลก (พระธรรมปิฎก, 2551)

โดยมีตำนานว่าในวันออกพรรษาหรือเป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พญานาคแห่งแม่น้ำโขงต่างชื่นชมยินดี จึงพันบั้งไฟ เพื่อเป็นการถวายการเสด็จกลับของพระพุทธเจ้าจนกลายเป็นประเพณีทุกปี (สิทธิพร ณ นครพนม, 2540) ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคมีลักษณะเป็นลูกไฟพุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขง ขึ้นสู่อากาศสูงประมาณ 30 - 50 เมตร บางลูกอาจสูงถึง 100 เมตรแล้วหายวับไป โดยไม่มีการโคงลงมาเช่น บั้งไฟทั่วไป ลูกไฟดังกล่าวมีขนาดตั้งแต่นิ้วหัวแม่มือ ไขไก่ ผลส้ม จากระยะที่มองด้วย ตาเปล่าในระยะ 200 เมตรขึ้นไป โดยประมาณเวลาที่เกิดไม่แน่นอนแต่โดยปกติต้องเป็นเวลากลาง 18.00 นาฬิกาเป็นต้นไป และขึ้นไม่เหมือนกันในแต่ละแห่ง บางปีอาจเกิดขึ้นราว ๆ หัวค่ำประมาณ 3 - 4 ลูก แล้วอาจจะทิ้งช่วงออกไปเป็นชั่วโมงหรือมากกว่านั้นแล้วค่อยเกิดขึ้นอีกติดต่อกัน ประมาณ 6-7 ลูก แล้วก็เกิดต่อไปเรื่อย ๆ จนถึง 24.00 - 02.00 นาฬิกาและจำนวนที่เกิดลูกไฟก็ไม่เท่ากันในแต่ละแห่ง เช่น บางแห่งเกิดเพียง 1 ลูก บางแห่งเกิดขึ้น 20 ลูก หรือ 50 - 100 ลูก ในบางแห่ง และบางแห่งก็อาจจะมีมากกว่านั้น (ลลนา ศักดิ์ชูวงศ์, 2547)

3.2 ความเชื่อแบบพราหมณ์ มีความเชื่อเรื่องพญานาคว่า พญานาคเป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ ซึ่งมีชื่อว่าพญานันตนาคราช เป็นต้นกำเนิดของตำนานนารายณ์บรรทมสินธุ์ หรืออีกตำนานหนึ่งที่กล่าวถึงกษัตริย์นาคาอันยิ่งใหญ่องค์หนึ่งที่มีชื่อว่า วาสูกี เป็นบุตรของพระกศยปมุนีและนางกัทรุ และเป็นพี่น้องกับ พญานันตนาคราช (พญานาคราชคู่บารมีของพระวิษณุ) พญาวาสูกีเป็นนาคราชที่พระศิวะใช้เป็นสายธนูในการทำลายล้างเมืองตรีปุระ ในตำนานที่พระศิวะปราบตรีปุราสุร มีบางตำนานกล่าวว่างูที่พันรอบพระคอขององค์พระศิวะก็คือวาสูกีนาคราช ในอินเดียตอนเหนือมีการนับถือพญาวาสูกีเป็นอย่างมากในฐานะเทพเจ้าองค์หนึ่ง ในพินินาคปัญจมีซึ่งเป็นพิธีบูชาของอินเดีย ก็จะมีการบูชาพญาวาสูกีร่วมด้วยแต่ตำนานที่ทำให้พญาวาสูกีเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ตำนานกวนเกษียรสมุทร ซึ่งเป็นตำนานยิ่งใหญ่ที่อยู่ในมหากาพย์มหาภารตะของศาสนาพราหมณ์-

ฮินดู ตามตำนานเป็นเรื่องราวการต่อสู้ของเหล่าเทวดาและอสูร ที่มีการสู้รบเพื่อแย่งชิงสวรรค์กันมาอย่างต่อเนื่อง และยาวนาน ในครั้งหนึ่งเทวดาอ่อนแอและมีที่ท่าจะพ่ายแพ้ให้กับอสูร พระอินทร์จึงได้ไปขอความช่วยเหลือต่อ พระวิษณุ ซึ่งพระวิษณุได้แนะนำให้ไปทำพิธีกวนเกษียรสมุทรในทะเลน้ำนม เพื่อให้ได้น้ำอมฤตมาดื่มจะได้มีพลัง และเป็นอมตะ แต่การกวนเกษียรสมุทรเป็นเรื่องที่ยากมากและเหล่าเทพไม่มีกำลังพอที่จะกระทำได้ฝ่ายเดียว จึง ออกอุบายไปชวนเหล่าอสูรมาร่วมพิธีการกวนเกษียรสมุทรและสัญญาจะแบ่งน้ำอมฤตให้ โดยเหล่าเทวดาได้ วางแผนที่จะหักหลังเหล่าอสูรในตอนท้ายเมื่อเริ่มพิธีกวนเกษียรสมุทร พระวิษณุได้เสด็จมาเป็นองค์ประธาน เหล่า อสูรได้ถอนภูเขามันทรคีรีมาใช้เป็นไม้กวน และอัญเชิญพญาวาสูกีรีนาคาเข้ามาพันรอบเขามันทรคีรีเพื่อจะใช้ ลำตัวเป็นเชือกในการชักเพื่อกวนเกษียรสมุทรในครั้งนี้ เหล่าเทวดาได้ให้อสูรมาทำการชักอยู่ทางส่วนเศียรของพญา วาสูกีรี โดยตนเองทำการชักทางส่วนหาง เพราะรู้ว่าเมื่อทำการชกนาคเมื่อไร พญานาคจะต้องเจ็บปวดและพันพิน ออกมา ทั้งเทวดาและอสูรต่างก็ช่วยกันดึงเขามันทรคีรีเพื่อกวนทะเลน้ำนมอย่างเต็มกำลัง ในระหว่างที่พิธีกวน เกษียรสมุทรได้ดำเนินไปอย่างยาวนาน ภูเขามันทรคีรีก็เริ่มสั่นคลอนจากการที่ถูกแรงดึงเสียดสีมานาน ทำให้พญา วาสูกีรีก็เหนื่อยล้าและเจ็บปวดจากการที่ถูกเสียดสี จึงได้อ้าปากคายพิษเป็นไฟกรดออกมา ส่งผลให้เหล่าอสูรโดน พิษของพญานาค ด้วยเหตุนี้อสูรจึงมีหน้าตาตะปุ่มตะป่ำ และมีผิวที่ไหม้เกรียม (วิชาภรณ์ แสงมณี, 2557)

ศาสนาพราหมณ์จะมีพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญของศาสนา โดยมีพิธีบูชาเทวดา เทพเจ้าที่ เคารพมากมายหลายองค์ ผู้ที่เกิดในวรรณะสูงสมัยก่อนได้บูชาพระศิวะและพระวิษณุ เป็นต้น แต่บุคคลในวรรณะ ต่ำมักถูกกีดกันมิให้ร่วมบูชาเทพเจ้าของบุคคลในวรรณะสูงดังนั้น บุคคลในวรรณะต่ำจึงต้องสร้างเทพเจ้าของตนเอง ขึ้น เช่น เจ้าแม่กาลี เทพลิง เทพงู เทพเต่า เทพช้าง เป็นต้น การทำพิธีในการบูชาพอจะกำหนดได้ ดังนี้ 1) สวด มนต์ภาวนา ขำระกายและสักการะเทวดาทุกวัน สำหรับผู้เคร่งครัดในศาสนาต้องทำเป็นกิจวัตร 2) พิธีสมโภช ถือ ศิล วันศักดิ์สิทธิ์ 3) การไปนมัสการบำเพ็ญกุศลตามเทวาลัยต่างๆ เพื่อแสดงความเคารพเทพเจ้าที่ตนนับถือ (เอ กรินทร์ สีมหาศาล, 2552)

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของความเชื่อพญานาค

ความเชื่อพญานาค	พุทธ	พราหมณ์
ตระกูลของพญานาค	วิรูปักษ์ สีทอง เอราปถ สีเขียว ฉัพพยาปุตตะ สีรุ้ง กัณหาโคตรมະ สีดำ	ไม่ปรากฏ
ต้นกำเนิด	พุทธประวัติ	ความเชื่อในเทพเจ้า
ภาพตัวแทน (สัญลักษณ์)	พระพุทธรูป, รูปเคารพงูใหญ่มีหงอน	รูปเคารพงู, รูปเคารพงูใหญ่มีหงอน
ความศักดิ์สิทธิ์	โศคลาภ, สมปรารถนา	มีพิษร้าย
พิธีกรรม	ใช้บทสวดมนต์ในพิธี เครื่องบวงสรวง ทำบุญตักบาตร	ใช้บทสวดมนต์ในพิธี เครื่องบวงสรวง

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในการบูชาพญานาคทั้ง 2 แห่งของจังหวัดมุกดาหาร คือ องค์พญาศรีมุกดามหาหมุนีนิลปาลนาคราช ณ วัดรอยพระพุทธบาทภูมโนรมย์ และศาลพญานาค ณ สะพานมิตรภาพไทย – ลาว แห่งที่ 2 พบว่ามีการใช้บทสวดต่างๆ มาประกอบบูชา ซึ่งที่มาของบทสวดนั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ที่แรกเริ่มของการสวดเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสอนไว้เพื่อไม่ให้ลืมนึกในคำสอนนั้นๆ และทบทวนในสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสไว้ดีแล้ว เพราะในครั้งพุทธกาลยังไม่มีพระไตรปิฎก จึงต้องใช้การท่องจำ หลังพุทธปรินิพพานมีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 1 ก็ยังใช้การท่องจำสืบทอดต่อกันมา เรียกว่า "มุขปาฐะ" หมายถึง การท่องด้วยปาก การกล่าวด้วยปาก การจดจำต่อเนื่องกันมาด้วยการสอนแบบปากต่อปาก (พระธรรมปิฎก, 2535) ดังนั้น จึงมีการคัดเอาคำสอนที่สำคัญมาสวดกันอย่างแพร่หลาย คำสอนสำคัญเหล่านี้จึงกลายเป็นบทสวดมนต์ใน นับแต่นั้นมาทั้งพระภิกษุและฆราวาสก็สวดมนต์เรื่อยมาเพื่อเป็นการทบทวนคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งหากแปลความหมายออกมาก็จะพบว่าส่วนใหญ่แล้วเป็นคำสวดบูชาเพื่อรำลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย อันได้แก่พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แทบทั้งสิ้น จึงเป็นอุบายในการเจริญสติอย่างหนึ่ง ที่เรียก พุทธานุสติ ธรรมานุสติ และสังฆานุสติ การสวดมนต์ทุกครั้ง จึงเริ่มด้วยคำบูชาพระบรมศาสดาว่า "นโม ตสสะ ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสส" แปลโดยรวมว่า "ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น" ซึ่งในการบูชาพญานาคก็มักจะขึ้นต้นด้วยการกล่าวบูชาพระศาสดาก่อนที่จะกล่าวคำสวดเฉพาะเสมอ

นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า ความเชื่อในเรื่องราวของพญานาคผูกพันกลายเป็นอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของชาวอีสาน มีความเชื่อพญานาคในศาสนาพุทธที่เชื่อว่าพญานาคมีอยู่จริงและพญานาคเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา สำหรับศาสนาพราหมณ์ได้มีความเชื่อเรื่องพญานาคว่า พญาอนันตนาคราชเป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ แม้ว่าพุทธและพราหมณ์จะมีตำนานความเชื่อที่มีความเป็นมาแตกต่างกัน แต่พบว่าในลักษณะการบูชาหรือพิธีบวงสรวงพญานาคของพุทธและพราหมณ์ มีเชื่อมโยงความเชื่อคล้ายคลึงกัน มีพิธีกรรมทั้งพุทธและพราหมณ์ปะปนกันอยู่ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. การศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในความเชื่อเรื่องพญานาค เป็นความเชื่อที่มีพัฒนาการของความเชื่อมาอย่างยาวนาน และมีหลากหลายมิติ ผู้ศึกษาจึงควรศึกษาความเชื่อพญานาคในหลากหลายมิติและศึกษาเปรียบเทียบกับกรบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในทุกมิติของความเชื่อและสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ดียิ่งขึ้น

2. ควรศึกษาคุณค่าของความเชื่อเรื่องพญานาคในพิธีกรรมการบูชาที่มีผลต่อด้านต่างๆ เช่น การควบคุมทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- เกณิตา ซาติชายวงศ์. (2558). การจัดการความเชื่อเรื่องพญานาคของชาวอีสานและสิ่งที่คุณควรทบทวนใหม่. วารสารพื้นถิ่น โขง ชี มูล ปี ที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน) 2558.
- เกวลิน ภูมิภาค. (2543). ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สถาปัตยกรรมศาสตร์ (การออกแบบชุมชนเมือง) มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิตรกร เอมพันธ์. (2545). พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง: พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูปริยัติสารการ. (2551). รูปแบบการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมความเชื่อพื้นฐานระหว่างพุทธพราหมณ์ และผี ต่อความมั่นคงต่อสังคมอีสาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2535). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พลธรรม จันทร์คำ. (2551). พญานาค : จากอุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการทำให้เป็นสินค้า. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราม วัชรประดิษฐ์. (2560). พญานาคกับพระพุทธศาสนา. ออนไลน์ ([http:// daily.khaosod.co.th](http://daily.khaosod.co.th) : สืบค้นเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2561)
- ลลนา ศักดิ์ชูวงศ์. (2547). การให้ความหมายและเหตุผลการดำรงอยู่ของประเพณีบั้งไฟพญานาคในยุคโลกาภิวัตน์. สาขาวิชาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- วิชาภรณ์ แสงมณี. (2557). พระนารายณ์กวนเกษียรสมุทร. ออนไลน์ ([http:// www.silpathai.net](http://www.silpathai.net) : สืบค้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2561)
- วิเชียร นามการ. (2554). การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิชญ ะโสภณ. (2551). ประวัติพญานาค. ออนไลน์ ([http:// blogspot.com](http://blogspot.com) : สืบค้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2561)
- วิสุทธิ ฤทธิญาณิชกะ. (2551). ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ของจริงหรือของปลอม บันทึกไว้เพื่อความทรงจำ. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2561.
- สำนักงานจังหวัดมุกดาหาร. ข้อมูลพื้นฐานของจังหวัดมุกดาหารและเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร. ออนไลน์ (<http://www.mukdahan.go.th>: สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2561)
- สุภัทษา เผือกกันสี. (2560). น้อยคนี่รู้ความจริงเปิดตำนานสยอง"สะพานมิตรภาพไทย-ลาว2" กว่าจะสร้างเสร็จต้องสังเวทชีวิตไปนับไม่ถ้วน อาถรรพ์จนต้องมีพิธีขอขมา"องค์พญานาค". ออนไลน์ (<http://www.tsood.com> : สืบค้นเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2561)
- เสฐียร พันธรังสี. (2554). ศาสนาโบราณ. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เอกรินทร์ สีมหาศาล. 2552). ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู. ออนไลน์ ([http:// www.truelookpanya.com](http://www.truelookpanya.com) : สืบค้นเมื่อวันที่ 30 กันยายน 2561)